

A KÜLFÖLDI MAGYAR EGYETEMJÁRÁS A KEZDETEKTŐL A KIEGYEZÉSIG

KREATÍV EREDMÉNYEK ELÉRÉSÉRE A TUDOMÁNY nemzetközi tendenciáinak ismerete és nemzetközi tapasztalatok nélkül nem lehet számítani. A külföldi egyetemjárás éppen ezért egyidős az európai egyetemek alapításával és néhány diktatórikus korszak kivételével folyamatos is volt a magyar kultúrtörténetben, és biztosan állíthatjuk, hogy a jövőben csak erősödni fog. A peregrináció hatása az elmúlt 100 évben Európa minden nemzeténél fontos témává vált, és napjainkban is rendkívül gazdag a szakirodalma.

A téma kutatásának hazai és nemzetközi előzményei

A külföldi egyetemjárás kutatása Közép-Európában a történettudomány igen kedvelt témája, hiszen számos nemzet történetében évszázadokon keresztül a peregrináció volt az egyetemi szintű képzés egyetlen lehetősége. A német történetírás is alapos gonddal vizsgálta elsősorban a középfő- és koraujkori itáliai német egyetemjártást, amelyeket forráskiadványokban tett közzé.¹ A német egyetemek és főiskolák újkori igen gazdag nemzetközi kapcsolatainak történetét könyvek és konferenciák tárgyalják, és ezen belül is különösen bőséges a 19. század egyetem- és tudománytörténeti kapcsolatrendszerének kutatása.² A kevés-

¹ Lásd: Luschin von Ebengreuth: Vorläufige Mitteilungen über die Geschichte der deutschen Rechtshörer in Italien, Sitzungberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaft in Wien. Philosophisch-Historische Klasse 127. Wien, 1892. Az újabbak közül: Die Matrikel der deutschen Nation in Perugia 1579-1727. (Hrsg: Fritz Weigle) Tübingen 1956. és Die Matrikel der deutschen Nation in Siena 1573-1738 (Hrsg: Fritz Weigle) Tübingen 1962. Újabban: Jürg Schmutz: Die deutschen Rechtsstudenten an der Universität Bologna 1265-1425 1-2. Basel, 2000.

² Legyen szabad itt az olvasót egyelőre három alapvető német egyetemtörténeti bibliográfiához utasítani: Bibliographie zur Universitätsgeschichte (Verzeichnis der im Gebiet der Bundesrepublik Deutschland 1945-1971 veröffentlichten Literatur) (Bearb: Edwin Stark. Hrsg: Erich Hassinger.) Freiburg-München 1973., Thomas Pester: Geschichte der Universitäten und Hochschulen im deutschsprachigen Raum von den Anfängen bis 1945. (Auswahlbibliographie der Literatur der Jahre 1945-1986) Universitätsbibliothek Jena 1990. A régebbi irodalomról: Bibliographie der deutschen Universitäten. (Bearb: Wilhelm Erman und Ewald Horn.) Leipzig-Berlin 1904. (Az 1899-ig megjelent irodalomról.) A témát közép-európai szempontból tárgyaló fontos kiadványokat jelentetett meg az Osztrák Kelet- és Délkelet Európa Intézet a „Wegenetz europäischen Geistes” két kötetében. I. Wissenschaftszentren und Geistige Wechselbeziehungen zwischen Mittel- und Südosteuropa vom Ende des 18. Jahrhunderts bis zum ersten Weltkrieg. Wien 1983., II. Universitäten und Studenten. Die Bedeutung studentischer Migrationen in Mittel- und Südosteuropa vom 18. bis zum 20. Jahrhundert. Wien 1987. (Hrsg: Richard Georg Plaschka - Karlheinz Mack).

bé átfogó egyetemi rendszerrel bíró közép-kelet-európai kisebb, vagy közepes méretű nemzetek számára az újkori egyetemjárás vizsgálata fontos politikai célt is szolgál. A nemzeti értelmiség, a politikai és gazdasági élet, de még a nemzeti művészet vezető rétegének kialakulásában kikerülhetetlenül fontos szerepet játszottak a külföldi egyetemek. Ezen belül korszakunkban a német felsőoktatásnak van döntő hatása nemcsak a Dunatáj népeire, de a Balkán egészére, a lengyel és az orosz értelmiségre csakúgy, mint Skandinávia több területére. E területek egy részén vizsgált korszakunkban vagy még alig voltak egyetemek, vagy a felsőoktatás hálózata éppen csak kialakulóban volt, így érthető, hogy a magas szintű tudás megszerzése érdekében sokan választották a korabeli Európa első vonalba tartozó egyetemeit és főiskoláit. A magánkezdeményezéseket, főleg a század második felétől aktív állami támogatás, ösztöndíj-politika és tudatos kapcsolatépítés is kiegészítette.

E tudományos és egyetemi kapcsolatok feltárásában a leghatározottabb törekvés a lengyel történetírásban tapintható ki. Figyelemre méltó, hogy komoly állami támogatással már az 1988-as bolognai jubileum idején tanulmánykötetet jelentettek meg,³ majd 1990–91-ben olasz segítséggel imponáló kiállításokat szerveztek, és könyvet adtak ki a lengyel-itáliai egyetemi kapcsolatok történetéről.⁴ A témánkhöz tartozó német-lengyel egyetemi kapcsolatokról, ezen belül is a németországi lengyel peregrinációról is részletes közlemények jelentek meg⁵ és a kutatások tovább folytatódnak, sőt az egyes németországi lengyel diákkolóniákról is készülnek feldolgozások.⁶ A lengyel vizsgálatok számunkra módszertanilag is érdekesek, hiszen nyilvánvalóan nem könnyű a három birodalomhoz tartozó lengyel diákság külföldi egyetemjárását egységes szemléletben vizsgálni. Itt is alapvető kérdésként tehető fel, hogy ki tekinthető a kutatás körébe tartozó peregrinusnak. Érthető, hogy a lengyelek esetében a korabeli államhatárok érdektelenek.

Közép-Európában újabban a román történetírás tesz jelentősebb erőfeszítéseket az újkori román egyetemjárás forrásainak feltárására.⁷ Természetesen itt az oszt-

3 *Commentationes Historicae-Almae Matri studiorum Bononiensi novem saecula feliciter celebranti ab Universitate Jagellonica Cracoviensi oblatae.* Warszawa-Krakow 1988. 283. o. + XXXI t.

4 A tanulmánykötet és gyönyörűen illusztrált kétnyelvű katalógus: *Natio Polona. Le Università in Italia e in Polonia (secc. XIII-XX) Mostra documentaria* Polska 1990. Krakow-Wroclaw-Warszawa-Torun. Italia 1991. Roma-Perugia-Padova-Bologna. Perugia 1990. 300 o.

5 A téma legnevesebb lengyel szakértője Witold Molik poznanai professzor, akinek „Polskie Peregrynacje Uniwersyteckie do Niemiec 1871-1914” c. kötete Poznanban 1989-ben jelent meg 304 o. Németül: *Polnische Studenten an den deutschen Universitäten 1871-1914 = Studia Historica Slavo-Germanica* XV. köt. 1986 (1989) 55-73 o., Uő: *Die polnische Studenten und die deutschen Burschenschaften im 19. Jahrhundert. = Studentische Burschenschaften und bürgerliche Umwälzung (Zum 175. Jahrestag des Wartburgfestes)* (Hrsg. Helmut Asmus) Halle 1992 (?) 254-262 o., Uő: *Assimilation der polnischen Intelligenz im preussischen Teilungsgebiet durch Bildung 1871-1914. = Archiv für Sozialgeschichte* 32/1992. 81-93.o.

6 Példaként: Jerzy Kochanowski: *Die polnische Studentenkolonie in Darmstadt 1894-1914. = Wechselwirkung. Woche der polnischen Kultur und Wissenschaft an der TH Darmstadt.* Darmstadt 1992. 173-205 o., Witold Molik: *Die Polen und die Universität Königsberg in den Jahren 1871 bis 1914 = Nordost-Archiv Neue Folge Band III.* 1994. Heft 2. 427-446.o.

7 *Rumänische Studierende an europäischen Universitäten = Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* 73. 1979. 1. sz. 21-40 o., Stelian Mândruț: *Die rumänische Intelligenz und die Wiener Universität 1867-*

rák és német kapcsolatok mellett kiemelt szerepet játszanak a francia egyetemek is, így a román vizsgálatok földrajzilag tágabb körre terjednek ki.⁸ A szerb értelmiség kialakulásában hasonlóan jelentős a külföldi, köztük a német egyetemek látogatása, így érthetően növekedett az e témakörben publikált cikkek száma.⁹

A görög, szlovák, orosz és bulgár történészek ugyancsak végeznek kutatásokat a 19. században külföldön tanult peregrinusaik adatainak feltárására.¹⁰ Érdekes, hogy az elmúlt években bekövetkezett európai változások, az új nemzeti államok létrejötte során, a Baltikumtól¹¹ a Balkánig tovább növelte az ilyen típusú kutatások iránti igényt, hiszen a politikai önállóságukat elért nemzetek egyaránt keresik nemzeti intelligenciájuk kialakulásának forrásait és a peregrináció e folyamatban mérvadó tényezőnek számít. Figyelemre méltó tény, hogy a messzi Távol-Keleten a japánok, akiknek éppen a 19. században alakult ki jelentős kapcsolata a német tudományossággal, az elmúlt években szintén támogatták az ilyen jellegű kutatásokat. 1865-től kezdve egyre nagyobb számban iratkoztak be japán diákok a német egyetemekre és főiskolákra és e hallgatókról a közelmúltban részletes adattár került kiadásra.¹² Végezetül érdemes megemlíteni, hogy a skandináv államokban

1918. Allgemeine Betrachtungen = Revue Roumaine d'Histoire 1-2/1995. 97-108.o., Uő: Studenti din România, Transilvania, și Bucovina la Universitatea tehnică din Viena (1867-1918) = Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” Târgu Mureș 1998. 58-78.o., Lucian Nastasă: Instituțiile academice și formarea elitelor moderne din spațiul românesc = uo. mint előbb 47-57.o., Elena Siupiur: Die Intellektuellen aus Rumänien und den Südosteuropäischen Ländern in den deutschen Universitäten (19. Jahrhundert) Teil I. Universität Bonn. Teil II. Universität Göttingen = Revue etudes sud-est européennes XXIII. 1-2. 1995. 83-99.o., és 3-4. 1995. 251-264.o., Cornel Sigmirean: Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă, Cluj 2000. 807 o.

8 Lásd: Dan Berindei: Tineri români la Paris înainte de 1848 = România și Europa. Istorie, societate, cultură I. București 1991. 71-79.o., Lucian Nastasă: Le rôle des études à l'étranger dans la carrière des professeurs d'université en Roumanie (1864-1944) Kézirat. Előadás Krakkóban a „Histoire Sociale de l'Education des Elites en Europa Centrale” c. konferencián 1996. április.

9 A német kapcsolatokra. Ljubinka Trgovcevic: Die erste im Ausland ausgebildete Professoren- und Intelligentsia at Foreign Universities in the 19 th Century = Kézirat. Előadás Krakkóban az előző jegyzetben említett konferencián.

10 Zacharias N. Tsirpanles: Die Ausbildung der Griechen an europäischen Universitäten und deren Rolle im Universitätsleben des modernen Griechenland (1800-1850) = Wegenetz I. im. 250-272. o., Karol Rosenbaum: Die Bedeutung der Universität Jena für die der slowakischen nationalen Wiedergeburt = Wegenetz I. im. 380-384. o., Jaroslav N. Scapov: Russische Studenten an den westeuropäischen Hochschulen. Zur Bedeutung einer sozialen Erscheinung am Anfang des 20. Jahrhunderts = Wegenetz I. im. 395-412. o., Michail W. Lomonossow 1711-1756. Mittler zwischen Ost und West = Schriften des Hessischen Staatsarchiv Marburg. 6., Marburg 1990. 128 o., Cvetana Todorova: Migrationen bulgarischer Studenten an europäische Universitäten seit der Befreiung Bulgariens von den Türken bis zum Ersten Weltkrieg = Wegenetz II. im. 67- 82.o.

11 Vaclovas Biržiška: Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV-XVIII amžiais. Student from Lithuania in foreign Universities during XIV-XVIII Centuries. = Institute of Lithuanian Studies Press Chicago 1987. 1800-ig közli a külföldi egyetemeken tanult litván hallgatók adatait. Az észtek külföldi egyetemjárásával is sokat foglalkozik Hain Tankler: Die Universität Tartu/Dorpat in den Wissenschaftsbeziehungen zwischen Ost und West = Der Beitrag der Deutschbalten und der städtischen Rußlanddeutschen zur Entwicklung des Russischen Reiches 1850-1917 267-279.o. és Arvo Tering, aki kiadta a tartui egyetem anyakönyvét: Album Academicum der Universität Dorpat (Tartu) 1632-1710 Tallin 1984.

12 Michael Rauck: Japanese in the German Language and Cultural Area 1865-1914. Tokyo Metropolitan University 1994. 494 o.

is folynak az egyetemközi kapcsolatokra és a német nyelvterület egyetemlein tanuló nem kis számú skandináv diákokra vonatkozó kutatások.¹³

A külföldi magyar egyetemjárással foglalkozó szakirodalom a középkor és a kora újkor tekintetében gazdagnak mondható és kisebb nagyobb kiadványokban közlésre is került a különböző európai egyetemi centrumokban tanuló magyarországi diákság névsora. E névsorok legnagyobb része azonban a külföldön kiadott forrásanyagra támaszkodott és az adatok közlése általában megakadt a francia forradalom körüli években, vagy csak nagyon ritkán jutott el a 19. század közepéig. A múlt század végén Ábel Jenő szerkesztésében megkezdődött a „Magyarországi tanulók külföldön” című sorozat kiadása. E sorozat keretében az első kötetben Mokos Gyula ugyan közölte a jénai magyar diákok névsorát 1882-ig, de később a németországi egyetemek már nem kaptak helyet a rövid életű sorozatban. Az erdélyi szász és a protestáns magyar történetírók is számos közleményt jelentettek meg a svájci, holland és német protestáns egyetemek magyarországi és erdélyi hallgatóiról, de ezen kiadványok is csak ritkán alapultak az eredeti levéltári forrásanyag feltárásán és általában nem jutottak túl az 1840-es éveken. A klasszikus egyetemek mellett az eddigi kutatások során alig terelődött a figyelem az e században egyre jelentősebb német műszaki főiskolákra és a később alakult agrár, illetve közgazdasági, kereskedelmi akadémiákra. Néhány közlemény mutatta be a művészképzés legfőbb németországi helyszínét.¹⁴ Az elmúlt években felélénkült a 19–20. századi egyetemjárásra és tudományos kapcsolatokra vonatkozó kutatások. Karády Viktornak a polgári korszakra vonatkozó és széles európai összehasonlításban végzett kutatásai jelentős tényekre hívták fel a figyelmet az 1867–1944 közötti időszakból.¹⁵ A német-magyar egyetemi kapcsolatok természettudományi, elsősorban vegyészeti vonatkozásait mutatta be Vámos Éva a közelmúltban.¹⁶

13 A dán és norvég külföldi egyetemjárás teljes adattárát kiadták 1813-ig: Vello Helk: Dansk-Norske Studierejser fra reformationen til enevælden 1536-1660. Odense 1987. 448 o., a második rész: 1661-1813. Odense 1991. 319 o. Ennek részadatai: Friis H.: Danske og Norske Studerende i Braunsberg 1578-1694, és uő: Danske og Norske Studerende i Marburg 1653-1830 = Personallist(orie) t.14. rk.VI. tr.1967. 192-199.o. A finn szakirodalomból: Timo Myllyntaus: Nordic Students at the Swiss Federal Institute of Technology 1855-1939. Kézirat Előadás Budapesten az „Engineering Education in Comparative Perspective” c. szekcióban az ICOHTEC, 96 c. konferencián. A norvég kutatásokról: John Peter Collett: Der deutsche Einfluss auf die norwegische Wissenschaft und Universitätsausbildung = Deutschland – Norwegen. Die lange Geschichte (Hrsg: Jarle Simensen). Tano Aschehoug 1999. 56-70.o., Magne Malmanger: Die düsseldorfer Malerschule und ihre norwegischen Künstler, Uo. mint előbb: 84-92 o.

14 A közleményeket az egyes intézmények adatai előtt, a bevezetőben részletesen sorolom fel.

15 Karády számos közleménye közül témánk szempontjából rendkívül fontos: Victor Karady: Funktionswandel der österreichischen Hochschulen in der Ausbildung der ungarischen Fachintelligenz vor und nach dem ersten Weltkrieg = Bildungswesen und Socialstruktur in Mitteleuropa im 19. und 20. Jahrhundert (Hrsg: Victor Karady-Wolfgang Mitter) Köln-Wien 1990. 177-207. o.

16 Vámos Éva: Német-magyar kapcsolatok a kémiában, az élelmiszeriparban és a vegyiparban II. Bp. 1995. A német egyetemi kapcsolatokra vonatkozó rész 13-64. o. Uő: Deutsch-ungarische Beziehungen auf dem Gebiet der Chemie der Lebensmittelchemie und der chemischen Industrie = Technologietransfer und Wissenschaftsaustausch zwischen Ungarn und Deutschland. (Hrsg: Holger Fischer und Ferenc Szabadváry) München 1995. 211-272. o.

Az 1526 és 1918 közötti korszakot feltáró kutatásról

Az általam, immár egy évtizede vezetett kutatás egyik távlati célja az 1526 és 1918 közötti külföldi magyar egyetemjárás teljes adattárának elkészítése, nagyjából az eredeti levéltári források alapján. Egy forráskiadvány-sorozat eddigi nyolc megjelent és hat megjelenés alatt álló kötetében eddig mintegy 66 ezer külföldi beiratkozás adatait gyűjtöttük össze. Korábban főleg az 1789 és 1919 közötti külföldi tanulmányokat tártuk fel, most ennek bővítése és kiegészítése, illetve korábbi történeti periódusok kutatása folyik. Közelebbi célunk egy olyan, mintegy 100 ezer beiratkozást tartalmazó számítógépes adatbázis létrehozása, amely alkalmas a legkülönbözőbb lekérdezésekre is, így számos tudományterület kutatását szolgálhatja.

Egy konkrét példán keresztül szeretném érzékeltetni a valóban térben és időben egyaránt hatalmas kutatási téma lehetséges eredményeit. A magyar tudomány és kultúra fejlődésében különleges helyet foglal el a dualizmus időszaka, annak is második fele, amikorra kiépült a hazai tudományosság korszerű intézményhálózata és a magyar tudomány alkotó módon kapcsolódott be az európai tudomány fejlesztésébe. Közel egy évtizedes kutatásaink nyomán ma már csaknem egészen pontos adatokkal rendelkezünk e korszak, az 1890 és 1919 közötti hazai és külföldi egyetemi tanulmányainak nagyságrendjéről.

A korabeli statisztikák alapján egészen pontosan meg tudjuk mondani, hogy hány hallgató iratkozott be a történelmi Magyarország egykori egyetemein, főiskoláin és akadémiáin, valamennyi intézménytípust beleértve. Ez a szám 1890 és 1919 között 318 000 beiratkozást mutat, ami azt jelenti, hogy átlagban négy évi tanulást feltételezve, 79 500 felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatóval számolhatunk. Ugyanebben az időben a Monarchia Bécsi és Prágai tanintézetében (13 intézmény) összesen 5437 magyarországi születésű hallgató tanult (Bécsben 4968 fő, Prágában 469 fő). Németország 53 felsőfokú tanintézetében név szerint ismerve 7691 fő, Svájc 9 egyetemén 1078 fő, Hollandiában 41 fő. Ez összesen 14 247 fő. Nem rendelkezünk még pontos adatokkal a Monarchia kisebb egyetemeiről, valamint az olasz, francia és angol egyetemekről, de ezeket együttesen 3000-re becsülhetjük. Összességében tehát kb. 17 300 külföldön beiratkozóval számolhatunk, akik közül a legtöbb természetesen itthon is folytatott felsősokú tanulmányokat. A leírt végső szám aránya (1:4,6) rendkívül érdekes, hiszen ez azt jelenti, hogy minden 4,6-ik hallgató eljutott Magyarországról egy külföldi egyetemre, vagy főiskolára és legalább részképzés formájában európai ismeretekre tett szert. Úgy véljük, hogy ez az arány feltűnően magas, különösen, ha a 20. század bezárkózó felsőoktatás-politikáját tekintjük. A 17 ezer külföldön is tanult hallgatóból nyilván csak egy csekély hányadnak sikerült később alkotó módon hozzájárulni a világ tudományosságának fejlődéséhez – ez ma már pontosan kimutatható – de az a közeg, amely a tanulmányokhoz lehetőséget biztosított nagymértékben segítette elő a fejlődést. Nem véletlen tehát a korabeli Magyarország pezsgő, gyorsan fejlődő, tudományos kulturális élete.

Eddigi ismereteink szerint a középkorban, tehát Mohácsig mintegy 9200 külföldön tanult magyarországi értelmiségivel számolhatunk. A peregrinusok száma a korai újkorban, vagyis ebben az összefüggésben 1526 és 1789 között gyakorlatilag 25 000 beiratkozával határozható meg, s végül a bennünket közelebbről érintő hosszú 19. században, azaz 1789 és 1919 között 55 000 külföldi beiratkozával számolhatunk, akiknek közel a fele 1890 után indult külföldre. A külföldön tanultak száma természetesen nem 90 ezer volt, hanem ennek a felét sem érte el, hiszen egy személyre átlagban minimum két beiratkozást számíthatunk. Ezzel együtt az egyetemjárás szokása Magyarországon minden korszakban meghaladta az európai átlagot, aminek egyik természetes oka a hazai egyetemi rendszer igen késői kiépülése, de másik oka az a jelentős motiváció, ami nemzetiségtől és felekezettől függetlenül jellemezte e térséget. Ennek következtében igen nagy társadalmi igény, ha úgy tetszik kötelező szokás volt a tudást a legnagyobb európai kulturális központokban megszerezni. A magyarországi recepció nagyságrendjét ez a tény, döntően befolyásolta. Mint korábban már utaltam rá számban és kiterjedésében legnagyobb méreteit éppen a 19–20. század fordulóján érte el, több mint 17 ezer külföldi beiratkozával, ráadásul egy minőségi változás közepette, így ekkor a korábbinál magasabb szintű posztgraduális jellegű peregrináció a kreatív értelmiség egyre nagyobb számának létrejöttét is elősegítette.

1. táblázat: A magyarországi beiratkozók száma az egyes régiók egyetemein és akadémiáin, 1526–1867

Régió	Német	Holland	Svájc	Itália	Lengyel	Anglia	Bécs	Birodalmi	Összes
1526–1550	c. 300	0	1	54	200	?	286	0	841
1551–1600	c. 1400	2	34	278	194	?	346	280	2534
1601–1650	c. 1100	723	19	249	691	?	635	662	4079
1651–1700	c. 1500	865	33	237	379	?	1422	639	5075
1701–1750	2150	882	194	192	134	?	1525	750	5827
1751–1789	1599	525	438	147	80	?	2333	506	5628
Összesen	c. 8049	2997	719	1157	1678	c. 300	6547	2837	24284+
1789–1867	3580	85	191	132	4	c. 20	15600	2007	21609
Összesen	11629	3082	910	1289	1682	320	22147	4844	45893

A külföldi egyetemjárás irányát és regionális tagolódását vizsgálva szintén érdekes képet kapunk. Csak az 1526 utáni korszakot vizsgálva világosan látható a bécsi felsőoktatási intézmények rendkívüli dominanciája és nem csupán a 19. században. Bécs tanintézeteibe jelentkezett a külföldön beiratkozottak 43,7 százaléka, ami nagyobb, mint amit az eddigi szakirodalom ismeretében várhattunk volna. Ezt egészíti ki a Habsburg birodalom kisebb egyetemeire és akadémiáira beiratkozottak további, mintegy 11 ezer esete. Ezzel együtt a külföldi peregrináció 57 százaléka irányút a Habsburg birodalom tanintézeteibe, ideszámítva elsősorban az osztrák és a cseh tartományokat. A német tartományok egyetemeire és akadémiáira mintegy 23 ezer beiratkozással számolunk, ami 28 százaléka a külföldi

peregrinusoknak. Hollandiába irányult az egyetemjárás 4 százaléka, Itáliába talán 3,7 százaléka, Svájcba 3,3 százaléka, a lengyel-balti térségbe 2 százaléka és a legkevésbé ismert francia-angol régióba valószínűleg szintén 2 százaléka. Az adatok véglegesítése még további jelentős kutatást igényel, de bizonyos új tapasztalatok már most körvonalazhatók.

Az 1. táblázatból még nem teljesebbek a német adatok 1526 és 1694 között, továbbá most vannak feltárás alatt az angol és skót adatok és éppen a közeljövőben lesznek véglegesek a 19. századi bécsi adatok is. Ennek ellenére a fenti arányok lényegében a valóságos képet rögzítik a beiratkozások tekintetében.

A 19. századi történetírásnak azon állítása, hogy a peregrináció döntően a protestáns magyarokat és természetesen az erdélyi és felvidéki németiséget érintette, illetve, hogy ennek mértékét a Habsburg uralom visszavetette, gyakorlatilag megdőlt. Egyrészt a kutatás jelenlegi állásánál is megállapítható, hogy a 16–18. század egészét vizsgálva nagyjából egyensúly van a protestáns és katolikus peregrináció között, ami azért új adat, mert korábban a Habsburg birodalmon belüli peregrináció alig volt ismert és az adatok így természetesen a német, svájci, holland egyetemjárás dominanciáját mutatták. Hasonlóan új elem az is, hogy a protestáns, pl. erdélyi peregrináció nem csökken a 18. században, hanem fokozatosan utat talál a birodalmon belüli tanintézetekre. Témánk szempontjából ennek jelentőségét abban látom, hogy a magyarság kulturális kapcsolatrendszere a vizsgált korszak egészében többirányú és így a tudományos eredmények és módszerek adaptációjára folyamatosan van lehetőség minden irányból. Kevés európai országra jellemző az, hogy polgárai egy időben hozzák haza, még hozzá nagy számban, a tudományos információkat, szakirodalmat és módszereket Rómából, Bolognából, Padovából, Bécsből, s ugyanakkor Genfből, Baseltől, Leidenből, Utrechttől, Jénából, Heidelbergből, de akár Cambridegből, vagy Königsbergből. A magyar peregrináció egyik legfontosabb sajátossága a sokoldalúsága, ami a felvilágosodás korától csak erősödik. A 19. század elejétől egyre szélesebb társadalmi rétegek kapcsolódtak be a külföldi egyetemjárásba. E korszakban már lassan érdektelenné vált a felekezeti hovatartozás, mégis egy ehhez kapcsolódó tényező színezte nagymértékben a kialakuló képet. A magyarországi zsidóság bekapcsolódása a peregrinációba, azt számával is nagyságrenddel növelte és speciális érdeklődésénél fogva tovább bővítette. Érdemes hangsúlyozni, hogy az általam részletesen elemzett 19. században fennmaradtak, vagy csak kis mértékben változtak a korábbi peregrinációs irányok, elsősorban a németországi protestáns kapcsolatok. Átrendeződve, de megmaradt a katolikus teológusok peregrinációja (pl. Innsbruck jelentőségének növekedése 1850 után), de ezek mellé a műszaki, természettudományi, kereskedelmi-közgazdasági stb. ismeretek tanulásával teljesen új területek léptek be.

A bécsi magyar egyetemjárás fő tendenciái a 19. században, a kiegyezésig

Létszámok

A magyarországi hallgatók létszáma a vizsgált periódusban folyamatosan emelkedett. Mint a 2. táblázatban látható, az 1789 és 1818 közötti három évtizedben még viszonylag alacsony volt a bécsi tanintézetek látogatottsága Magyarországról, bár már ekkor is meghaladta a Közép-Európa más univerzításai iránti érdeklődést. A karlsbadi határozatok utáni 30 évben a magyarországi peregrinusok száma több mint kétszeresére nőtt és 5500 beiratkozás fölé emelkedett. Ez a korszak már Bécsben is a modern, belső szerkezetében erősen megváltozott peregrináció kezdete volt. A fejlődés folyamatosságát mutatja, hogy a szabadságharc leverése utáni 18 tanévben csaknem ezerrel több beiratkozó érkezett Bécsbe, mint az azt megelőző 30 tanévben. Itt jelezzük, hogy az 1867 és 1890 közötti bécsi magyar egyetemjárás kutatása még csak most van folyamatban, de itt már nem számítunk további komoly számbeli növekedésre, s a beiratkozók számát maximum 7000 esetre becsüljük valamennyi tanintézetben. 1890 és 1919 között pedig az adatgyűjtés befejeződött és nyolc tanintézetben 6247 beiratkozást regisztráltunk.¹⁷

2. táblázat: A bécsi tanintézetek magyarországi hallgatói 1789–1867 között korszakanként

1789-1818	2390
1819-1849	5529
1849-1867	6453

Fakultások, szakmacsoportok

Szakmacsoportonként vizsgálva a Bécsben tanult hallgatókat, egyértelműen vezető pozíciót foglalnak el az orvosi ismereteket tanulók. A korábban a bécsi orvosi karon is meglévő és 1848 előtt sok magyarországi hallgató által is látogatott sebészi tanfolyamot Bécsben már ekkor megszüntették, míg Pesten erre csak később került sor. Ezt a tényt figyelembe véve még feltűnőbb az orvostudományokat hallgató peregrinusok hatalmas számbeli növekedése. A növekedésben kétségtelenül kiemelt szerepet játszik a magyarországi zsidóság érdeklődésének erőteljes növekedése az orvosi pálya iránt. Tekintettel arra, hogy 1848 előtt a gyógyszerészek között még nem szerepelnek zsidó származású hallgatók, összehasonlítható adatokkal a sebészek és orvosok tekintetében rendelkezünk. Míg 1789 és 1849 között a szakmacsoportban 19–20 százalékra becsülhető a zsidó hallgatók aránya, ez vizsgált korszakunkban az orvosok körében 50 százalék fölé emelkedett és ez nyilván kiegészült a rendkívüli hallgatók közötti más orvostanhallgatókkal. E körben a német-, és magyar-ajkú diákok száma csaknem azonos. Jóval alacsonyabb számban, de közel azonos volt a szerb, szlovák és román hallgatók képvisellete.

¹⁷ Vö. Patyi Gábor: Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1890–1919 (Kiadás alatt, megjelenése 2004 elején várható.)

A második legnépesebb hallgatói csoportot a mérnökök alkották. A pesti mérnökképzés elégtelensége, majd átmeneti szüneteltetése miatt korszakunk elején nem is adódott más lehetőség a mérnöki pályára igyekvő hazai diákok számára, mint külföldre menni tanulni. Mikor már itthon is áttértek a német oktatási nyelvre, attól kezdve érthetően a legtöbben inkább a leghíresebb tanintézetbe, a bécsi politechnikumba kívántak beiratkozni. Érdekes módon a hazai német, illetve magyar származásúak aránya a mérnök-hallgatók között is nagyon hasonló volt, (34, illetve 33 százalék) a német anyanyelvűek kissé többen voltak. A diákok több, mint 20 százaléka itt is a gyorsan asszimilálódó magyarországi zsidóság köréből került ki. A műszaki szakembernek, de részben művésznek is számító értelmiségi csoportban, vagyis az építészek körében abszolút többségben (55 százalék) voltak a német származásúak.

A jog- és államtudományok tanulása céljából is mintegy ezer diák érkezett Bécsbe. Mint korábban jeleztük ez több, mint duplája volt a forradalom előtti képviseleti aránynak és még az sem állítható, hogy a jogászok között a magyarok kisebbségben lettek volna. Ez a szakmacsoport azon kevesek közé tartozott, ahol a magyar származású hallgatók aránya (35 százalék) meghaladta a németekét (29,4 százalék). Feltűnő, hogy e területen teljesen azonos, relatíve magas aránnyal (66–63 fővel) vannak jelen a román és szerb nemzetiségű hallgatók.

A gyógyszerészeket külön karközi tanfolyamon képezték ki és külön is tartották őket nyilván. Tanulmányaikat az új szabályok szerint a bölcsészeti karon kezdték meg és ott is tették le első szigorlatukat, a képzés lezárása pedig az orvosi karon történt. A gyógyszerész képzésben az abszolutizmus korában Bécs szerepe a korábbinál is jelentősebbé vált, hiszen e 18 tanévben többen iratkoztak be a császárvárosban, mint korábban fél évszázad alatt. A hallgatók fele német nemzetiségű volt.

A teológusok közül 57 százalék katolikus és 43 százalék protestáns volt. A katolikus teológiai karra jártak a Pazmaneum hallgatói és sok nem magyar nemzetiségű görög katolikus papnövendék, nagyjából a Szent Barbara Kollégium tagjai.¹⁸ A katolikus teológusok között a magyarok jelentős többségben voltak (42 százalék), a németekkel szemben (22 százalék) és itt nem meglepő, hogy igen magas volt a szlovák (14 százalék), a román (12 százalék) és a ruszín (4 százalék) hallgatók aránya. A protestáns teológusokról korábban már elmondtuk, hogy számuk csaknem a felére csökkent az 1848 előtti időszakhoz képest. Ennek oka többek között, hogy a magyarországi reformátusok korábban sem kedvelték a bécsi intézményt és amint lehetőség nyílt rá visszatértek az általuk látogatott nyugat-európai egyetemeikre. Ugyanez a jelenség az evangélikus szászoknál és szlovákoknál is felismerhető, ők is szívesebben küldték teológusaikat Németországba, mint Bécsbe. A német anyanyelvűek száma azonban így is meghaladta köztük az 54 százalékot, a magyarok aránya 30 százalék körül mozgott.

¹⁸ Ez utóbbit 1775-ben alapították Collegium Graeco-Catholicum ad Sanctam Barbaram névvel.

A bölcsész-hallgatók aránya az összes beiratkozott között 6 százalék körül volt, de mint említettük a thuni reformok után a monarchia összes egyetemén nagyon alacsony lett az új bölcsészkarok hallgatói létszáma. A kar magyarországi hallgatói között majdnem abszolút többségben voltak a német nemzetiségűek (48 százalék), feltűnő viszont más szakokhoz képest a szlovák és román hallgatók relatíve magas száma (7 százalék).

3. táblázat: A hallgatók szakmacsoportonkénti tagolódása, 1849–1867

Sorszám	Szakma	Eset	%
1.	Orvos, sebész, gyógyszerész	2005	31
2.	Mérnök, építész	1198	18,5
3.	Jogász	999	15,5
4.	Teológus	764	11,8
5.	Rendkívüli hallgató	426	6,6
6.	Bölcsész	339	5,2
7.	Állatorvos	254	3,9
8.	Katonatiszt	208	3,2
9.	Művész	164	2,5
10.	Kereskedő	92	1,4
11.	Diplomata	4	0,06
	Összesen	6453	100

Az állatorvos képzés 1852-ben elkerült az egyetemtől és részben katonai tanintézet lett, ahol azonban továbbra is lehetőség volt polgári állatorvosok képzésére. Az egyetemi orvostanhallgatók kezdetben nagy számban tanultak még itt egy-egy szemesztert, később számuk a nyilvántartások szerint csökkent. Az intézetben kétéves katonai és külön polgári állatorvosi tanfolyamok voltak, valamint rövidített kurzusok gyakorlati képzés céljából. 1858 után három tanév befejezésével lehetőség volt szigorlat letételére és állatorvosi diploma szerzésére. A magyarországi hallgatók közül ezzel a lehetőséggel a kiegyezésig mindössze 21-en éltek. Az állatorvosi intézetben a hazai hallgatók kétharmada volt német nemzetiségű, a magyarok aránya nem érte el a 20 százalékot.

A katonai pályára készülők közül csak kétszáznál valamivel több hallgatót tudunk számba venni. A hadmérnökök között a forradalom előtt jóval több magyarországit találtunk. Vizsgált korszakunkban közülük német származású volt a diákok 34 százaléka, de egyáltalán nem alacsony a magyarok száma sem (31 százalék). A szerb kadétok száma talán e szakon a legmagasabb, csaknem 16 százalék. A leendő tüzértisztek között az előzőnél is nagyobb a németek aránya (48 százalék), míg a magyar származásúak 23,5 százalékot tesznek ki. A nemzetiségek előretörése itt a románok magas számában látszik (11 százalék), de a szlovákok és szerbek is képviselve vannak (6 százalék).

A szakmacsoportok között az utolsó előtti helyen a művészeti pályára készülőköt találjuk. Számuk erősen csökkent a korábbi évtizedekhez képest, de ekkor

Bécs iránt még mindig nagyobb a hazai művész jelöltek érdeklődése, mint a német képzőművészeti akadémiák iránt.¹⁹ A bécsi festőiskolában korszakunkban több a magyar nemzetiségű növendék (39 százalék), mint a magyarországi német (25 százalék). A hallgatók közül itt is sokan az asszimilálódó magyar zsidóságból kerültek ki.

Látszólag az utolsó helyen van a szakmacsoportok között a kereskedelmi ismereteket tanulók, mindössze 92 fős közössége. Ez a szám azt jelenti, hogy a bécsi politechnikumban ennyien voltak azok, akik kizárólag a kereskedelmi tagozatra iratkoztak be. Rajtuk kívül a mérnöki tanfolyam hallgatói között még további 118 személy hallgatott egy, két tanéven át kereskedelmi tárgyakat. Összesen tehát akár 210 kereskedő hallgatóról is beszélhetnénk, de mivel az utóbbiak a mérnöki szakosztály mellett hallgatták ezeket a tárgyakat, őket inkább a mérnökök közé számítottuk. Leopold Thun helytelenítette a műegyetemek keretében folyó viszonylag alacsony szintű korábbi kereskedelmi képzést és ezt a létrehozandó alsó és felső reáliskolák, illetve a kereskedelmi iskolák programjába kívánta iktatni. A bécsi műegyetemen is ennek megfelelően fokozatosan csökkent a kereskedelmi tagozat jelentősége és korszakunk vége előtt, az 1865/66-os tanévvel meg is szűnt.

Társadalmi rétegződés

A 19. század második felétől a birodalmi egyetemeken és főiskolákon már meglehetősen részletes és pontos személyi nyilvántartásokat vezettek a hallgatókról, s ezek szerencsére legnagyobb részben meg is maradtak. Adattárunkban a beiratkozók 88 százalékánál megtaláljuk az apa, vagy a gyám foglalkozását, sokszor abban az esetben is, ha az apa már nem él. Ez a több, mint 5600 adat bőségesen elegendő ahhoz, hogy megpróbáljuk a peregrinusok társadalmi rétegződését, származását elemezni.

A bécsi magyarországi és erdélyi diákok között, mint már 1848 előtt is, a legnagyobb csoportot a kereskedő családokból származók alkották. A csoport aránya is nagyjából változatlan maradt, mintegy 19 százalékot tett ki. E diákok háromnegyede zsidó kereskedők gyermeke volt, itt tapasztalható legmarkánsabban a zsidó értelmiség kialakulásának folyamata. Jóval kisebb számban, de találunk közöttük német, román és szerb kereskedők gyermekeit. A viszonylag kis számú szerb diák 23 százaléka kereskedő gyermeke, a románok és németek esetében pedig a 10 százalékot közelíti meg ez az arány.

A peregrinusok körében a második legnagyobb csoportot az iparosok, kézművesek családjából származók alkották, ugyanúgy, mint 1848 előtt. Képviseleti arányuk mintegy 1 százalékkal csökkent, de így is 13 százalékánál többet tett ki. A hazai társadalomszerkezet jellegzetes problémájára utalnak az itt tapasztalható adatok. Miközben a magyarságon belül nem éri el az 5 százalékot az iparos,

¹⁹ 1849 és 1867 között három német képzőművészeti akadémiára 53 magyarországi növendék iratkozott be, illetve ennyiről van konkrét adatunk. Ezek többsége (49 fő) már Münchenbe ment, de München virágkora magyar szempontból inkább a kiegyezés után kezdődött meg.

kézműves családból egyetemre igyekvők aránya, addig ez a százszok körében 23 százalék, a sváboknál, cipszereknél és szlovákoknál 15 százalék és a németek körében is csaknem 10 százalék. A városi polgárság, s ezen belül az iparosok a 19. század első felében döntő többségükben nem magyar ajkúak voltak, hanem elsősorban németek, s ez a réteg gondot fordított arra, hogy tehetséges gyermekeit akár külföldön is taníttassa.

4. táblázat: A Bécsben tanuló magyarországi hallgatók tagozódása az apa foglalkozása szerint, 1849-1867

Sorszám	Foglalkozás	Eset	%
1.	Kereskedő	1112	19,7
2.	Iparos, kézműves	745	13,2
3.	Hivatalnok, tisztviselő	656	11,6
4.	Egyházi személy	479	8,5
5.	Orvos, sebész, gyógyszerész	477	8,4
6.	Nemes, birtokos, arisztokrata	473	8,4
7.	Tanár, ügyvéd, értelmiségi	431	7,6
8.	Polgár, gyáros, magánzó	381	6,7
9.	Haszonbérlet, gazdálkodó	294	5,2
10.	Paraszt, földműves	159	2,8
11.	Katona, tiszt	138	2,4
12.	Uradalmi tisztviselő	112	2,0
13.	Mérmők, építész, gépész	108	1,9
14.	Főhivatalnok	36	0,6
15.	Művész, zenész	30	0,5
16.	Egyéb	22	0,4
	Jelöletlen	800	
	Összesen	6453	

Harmadikként meghaladta a 11 százalékot a hivatalnoki, tisztviselői körből származók aránya. Ebbe a csoportba a városi, megyei tisztviselőket és az államigazgatás alsóbb szintjein dolgozókat soroltuk be. 1848 előtti képviselőjük ennél egy százalékkal magasabb volt. E kategóriában – az abszolutizmus korában talán érthetően – a német anyanyelvű diákok alkotják a többséget. A szász, cipszer, német, de még a sváb hallgatók között is 12–15 százalék a hivatalnoki családból származók aránya. Nagyjából ennek felel meg a magyarság képviselője is ebben a kategóriában. A szlovákok közül 7,3 százalék hivatalnoki családból származott.

Nem nagy különbséggel, de negyedik helyen az egyházi tisztséget betöltők gyermekei állnak 8 százaléknál valamivel nagyobb aránnyal. A németországi peregrinációban ez a kategória áll az első helyen, de ott sokáig domináns volt a protestáns teológusok aránya, ezért került ez a csoport az első helyre. Korábban már említettük, hogy korszakunkban csökkent a protestáns teológusok bécsi tanulmánya, összességében mégis jelentős a számuk. Érdekes módon legnagyobb az arányuk a román diákok között, ott meghaladják a 26 százalékot. Az erdélyi szászok köré-

ből 23 százalék lelkészi családból került ki. A felvidéki cipszerek és a szlovákok, valamint a délvidéki szerbek közül ugyanolyan arányban, valamivel több, mint 10 százalékban vannak jelen evangélikus, illetve görögkeleti lelkészek gyermekei. A magyarság e rétegben csak 6 százalékos képviseléssel rendelkezik.

Kis különbséggel az ötödik csoportot szinte az előbbivel azonos arányban az orvos, sebész és gyógyszerész családokból származók alkotják. Ezek aránya két százalékkal növekedett az 1848 előttiéhez képest, már ekkor is kialakultak az orvos-dinasztiák, akik nemzedékről nemzedékre képviseltették magukat az orvos társadalomban. E csoportban szinte teljesen azonos arányban vannak jelen német és sváb orvos famíliák, valamint a nemzetiségileg többféle kötődéssel bíró zsidó származású orvostanhallgatók. Képviseljük általában 8 százalék feletti. A magyar hallgatók körében ez az arány csak 5,5 százalék.

Hatodikként szintén az előző kettőhöz hasonló arányban vannak jelen a nemesi, birtokosi, vagy arisztokrata, főnemesi családból származó diákok. Tudjuk, hogy ez a besorolás túl széles csoportot fog egybe, de az adatok jelenleg további differenciáláshoz nem elegendők. 1848 előtt e kategóriából még csak 5 százalékkal tanult a Habsburg monarchia egyetemén, ehhez képest most mintegy 3 százalékkal nőtt a képviselésük. Az elszegényedő nemesi famíliák gyermekei közül láthatólag egyre többen választották az értelmiségi, többek között az orvosi és a mérnöki pályát. Ezt igazolja, hogy a 19. századi teljes németországi egyetemjárásban a képviselésük az első világháborúig már 12 százalék fölé emelkedett. Ebben a kategóriában egyértelmű a magyarság elsőse, a magyar diákok 20 százaléka nemesi, birtokosi, főnemesi családból származott. Érdekes adat, hogy cipszereknél, a románoknál és a szerb származású diákok körében a nemesek aránya mindenütt 9 százalék körül mozog. Ha a valódi főnemesi családok képviselését vizsgáljuk, akkor ebbe a körbe 233 diákot számíthatunk, ők a nemesi származásúak 13 százalékát teszik ki.

A peregrinusok között hetedik helyen állnak a humán értelmiségi családokból származó diákok, akik tanítók, tanárok, ügyvédek s egyéb értelmiségi pályán dolgozók gyermekei. 7,6 százalékos képviselési arányuk szintén nőtt másfél százalékkal az 1848 előttiéhez képest, ami az értelmiség lassú erősödését mutatja. A németországi adatok e tendencia későbbi gyorsulását igazolják. E csoportban feltűnően erős a felvidéki szlovákság és a cipszerek képviselése mintegy 14 százalékos aránnyal. Jelentősebb még a magyarok és a svábok körében a humán értelmiségi csoport, ők kevéssel 10 százalék felett vannak képviselve.

Nyolcadik helyen találjuk azt a bizonytalan összetételű csoportot, amelybe a városi polgárokat, gyártulajdonosokat, magánzónak nevezetteket vontuk össze. A csoporthoz való tartozás azért is bizonytalan, mert a városi polgár más esetekben iparosként, vagy másként is megjelenhet, erre többszöri beiratkozás esetén találtunk példát. Más forrás híján azonban használjuk ezt a kategóriát is, amely 1848 előtt még 12,5 százalékos képviseléssel rendelkezett. Most jelenlétük 6,7 százalék, de ez csak azt jelenti, hogy korszakunk forrásai a társadalmi rétegződés vizs-

gálatánál a korábbinál sokkal differenciáltabb elemzésre nyújtanak lehetőséget. Közülük a legnagyobb csoportot a németajkú városi polgárság alkotja, a cipsze-reknél, németeknél, sváboknál képviseltük 8 és 10 százalék között mozog. A magyaroknál és a szlovákok esetében ez valamivel több, mint 5 százalék.

A kilencedik helyen a haszonbérleőkől és az önálló mezőgazdasági gazdálkodókból kialakított csoportot találjuk, mintegy 5,2 százalékos képviseléssel. A román diákok körében ez igen jelentős 12,3 százalékos arányt jelent. A zsidó származású hallgatók 8 százaléka is e körből került ki. Képviselésük egyébként az 1848 előttihez képest két százalékkal növekedett.

Tizedik helyen a paraszti, földműves családok gyermekei vannak. Ők is többen voltak 1848 előtt, most arányuk nem éri el a 3 százalékot és valószínűleg ez a reálisabb adat, mint a korábbi négy százalék. E diákok többsége Erdélyből érkezett, sok közöttük a román és szász hallgató 8 százalékos képviselési aránnyal. A szlovákok körében meghaladják a 4 százalékot, más nemzetiségeknél azonban alig vannak többen, mint egy százalék.

A tizenegyedik helyen álló csoport képviselése a felére csökkent az 1848 előtti korszakhoz viszonyítva. E csoportot a katonatiszti családokból származók alkották. Nem meglepő, hogy a levert szabadságharc után a magyarság aránya minimálisra csökkent e rétegben, alig haladja meg az egy százalékot. Mintegy 5 százalékos képviseléssel németek, svábok szerepelnek e csoportban és ugyanilyen aránnyal román határőr katonatisztek gyermekei. A szerb diákok között is 7 százalék katonatiszt leszármazottja, persze abszolút számban ők sincsenek sokan.

Az uradalmi tisztviselők kategóriájába azokat soroltuk, akik nagybirtokon vállaltak a birtok gazdálkodásának irányításával kapcsolatos feladatokat. Arányuk az 1848 előttihez képest egy százalékkal csökkent, korszakunkban 2 százalék. Közülük a legtöbb sváb, vagy magyar hallgató volt.

A tizenharmadik helyen álló műszaki értelmiségi csoport, a mérnökök, építészek, gépészek gyermekei növelték részesedésüket a korábbi korszakhoz képest másfél százalékkal, de még így is csak 1,9 százalékot tettek ki. A meginduló ipari fejlődés első jeleit mutatják ezek az adatok. E műszaki értelmiséghez elsősorban német és magyar hallgatók tartoztak.

A főhivatalnok kategóriába az államigazgatásban felső posztokat betöltő személyeket soroltunk, ők az abszolutizmus korában nagyon kevesen voltak, arányuk összességében az egy százalékot sem érte el. A konzervatív magyar politikusok gyermekei közül azonban néhányan Bécsben tanultak, ők alig fél százalékát adják a magyar hallgatóknak.

Végezetül csökkent a magyarországi és erdélyi művészek családjainak képviselése Bécsben. 1848 előtt még 1,2 százalék volt, most csak a fél százalékot érte el.

Az arányok egyszerűbbé tétele érdekében érdemes megjegyezni, hogy ha valamennyi értelmiségi kategóriát összeadjuk, tehát a tanárokat, ügyvédeket, orvosokat, mérnököket és művészeket együtt számoljuk, akkor képviselésük az 1849 és 1867 közötti bécsi tanulmányokban már 16 százalék az összes beiratkozóhoz

viszonyítva. Ha csak azokat számítjuk, akiknél az apa foglalkozása ismert, akkor ez az arány már eléri a 18,4 százalékot. A kiegyezés előtti magyar társadalom tehát a nagy átalakulás képét mutatja e vizsgálat alapján is. Kialakulóban van egy új elsőgenerációs értelmiség, amely különböző nemzetiségekből érkezik, jelentős benne a feltörekvő, asszimilációra hajlandó zsidó származású csoport, miközben az egyetemjárásban résztvevők egy ötöde már második, vagy harmadik generációban az értelmiséghez tartozik.

A hallgatók felekezeti megoszlása

A bécsi egyetemeken és főiskolákon tanult hallgatókról vizsgált korszakunkban viszonylag részletes adatokkal rendelkezünk a vallási hovatartozás tekintetében. 1848 előtt az egységes egyetemi matrikulákban csak a legritkább esetben jegyezték fel ezt az adatot, az 1850-ben bevezetett egyetemi reform után azonban a hallgatókról sokkal részletesebb nyilvántartásokat készítettek, így ismereteink is bővebbek lehetnek. A bécsi műegyetemen csak 1860-tól kezdve állnak rendelkezésünkre ezek az adatok, viszont a képzőművészeti akadémián a legritkább esetben közlik a vallási hovatartozást. Összességében a magyarországi és erdélyi peregrinusok 73 százaléka esetében ismerjük a felekezeti hovatartozást és ez elegendő adat néhány következtetés levonásához.

5. táblázat: A Bécsben tanult magyarországi hallgatók felekezeti megoszlása, 1849-1867

Felekezet	Eset	Összes százalékában	Ismert százalékában
Római katolikus	1761	28,30	37,6
Izraelita	1259	19,50	26,8
Evangélikus	1087	16,84	23,2
Görögkeleti	223	3,45	4,7
Református	219	3,39	4,7
Görög katolikus	129	2,00	2,7
Unitárius	6	0,09	0,1
Jelöletlen	1769	27,40	
Összesen	6453	100	

A Bécsben tanult hallgatók közül, mint ez várható is volt, legtöbben a római katolikus felekezethez tartoztak, az már inkább meglepő, hogy az összes hallgatóhoz viszonyított képviseletük csupán 28 százalékos, illetve a felekezeti hovatartozást megadók között 38 százalékos, vagyis egyáltalán nem kiemelkedően magas, s hazai lakossági arányuknál jóval kevesebb. Mivel az 1848 előtti időszakkal ezt az adatot nem tudjuk összehasonlítani, csak azt mondhatjuk, hogy a bécsi peregrinációban már a 19. század elejétől háttérbe szorult az egykor oly fontos felekezeti szempont és szakmai kérdések kerültek előtérbe. Bécsbe felekezettől függetlenül igyekeztek azok a hazai diákok, akik szakmájukat magas színvonalon, a birodalom legjobban dotált intézeteiben kívánták tanulni. A katolikusok között a magyar hallgatók vannak legtöbben, a protestáns teológiát kivéve lényegében minden

fakultáson és szakon jelen vannak, ha nem is egyforma arányban. Képviselőtük 43 százalék feletti. A katolikusok között hasonlóan magas a németek és svábok aránya, együttesen ők is 40 százalékot tesznek ki. Érdekes módon a szlovák katolikusok csak valamivel 8 százalék felett állnak, de bizonyos fakultásokon ennél jóval magasabb a jelenlétük.

Második helyen Bécsben az izraelita felekezethez tartozók állnak 19,5 százalékos képviseléssel, ami a vallási adatot megadó körében 26,8 százalékos arányt jelent. Ez az arány messze magasabb, mint korabeli országos képviselőtük és jól mutatja a hazai zsidóság aktív érdeklődését az értelmiségi pályák iránt. A zsidóság képviselőtét a szülők foglalkozása és egyéb adatok alapján tovább pontosíthatjuk, és ezt is figyelembe véve az összes hallgatók körében legalább 1500 beiratkozóra becsülhetjük. Úgy tűnik, hogy a monarchia egyetemien II. József rendeletei nyomán rendkívül gyorsan indult meg a magyarországi zsidóság egyetemi képzése és ennek folyamatos erősödését tapasztalhatjuk a 19. század teljes egészében. Becsléseim szerint 1789 és 1819 között a monarchia egyetemien a peregrinusok között jelenlétük még csak 6 százalék körül lehetett, 1819 és 1849 között már a magyarországi és erdélyi peregrinusok talán 19 százaléka közülük került ki és korszakunkban, az előző becslés alapján immár 23 százalékról beszélhetünk. Nincs még egy társadalmi csoport, vagy nemzetiség, amely a felsőfokú tanulmányok iránti érdeklődésében ekkora fejlődést produkált a 19. század folyamán. Hozzá kell tennünk a monarchia egyetemien és főiskoláin sokkal magasabb a képviselőtük, mint hasonló időszakban a német felsőfokú tanintézetekben.

A hallgatók között a harmadik legnagyobb csoportot az evangélikus vallásúak alkotják, mintegy 17 százalékos képviseléssel. Németországban ez a felekezet az első a peregrinusok között, de ott többségük protestáns teológus. A bécsi peregrinusok között minden fakultáson megtaláljuk őket, változó arányban. A legtöbb evangélikus hallgató Bécsben is erdélyi szász, ők adják az evangélikusok 42 százalékát, de bizonyosan még többen is voltak. A németajkú magyarországi polgárság 17 százaléka is evangélikus, ők nagyjából Sopronból és a felvidéki városokból indultak Bécsbe. Meglehetősen magas, 22 százalékos a magyar hallgatók között az evangélikusok aránya, ők főleg mérnökök, jogászok, orvostanhallgatók és protestáns teológusok. A szlovákok között nagyobb az evangélikusok aránya, mint a katolikusoké, eléri a 10 százalékot.

A peregrinusok közül 4 százaléknál kevesebben tartoztak a görögkeleti valláshoz. Ezeknek több, mint fele (56,6 százalék) szerb nemzetiségű volt, másik részük román (43,4 százalék). E diákok mérnöki, jogi és orvosi pályára készültek.

Feltűnően kevesen vannak a reformátusok, 3 százaléknál alig többen. Ők természetesen mind magyar nemzetiségűek és gyakorlatilag négy pályára készülnek. Mérnökök, jogászok, orvosok és protestáns teológusok vannak közöttük. A reformátusok e korszakban is szívesebben küldték gyermekeiket a birodalom határain kívül működő egyetemekre.

Végezetül a legkisebb felekezetet a görög-katolikusok alkotják nem érve el a 3 százalékot. E hallgatók több, mint fele román nemzetiségű (54 százalék), de közel egy harmaduk magyar (30 százalék) és néhány ruszin hallgató is található közöttük (13 százalék). A görög-katolikusok többsége az egyetem teológiai fakultásán tanult, de vannak közöttük jogászok és orvosok is. Unitáriusként mindössze hat erdélyi diák jegyezte be magát az egyetemi anyakönyvekben.

A magyarországi régiók szerinti tagolódás

A hallgatók területi tagolódása szempontjából lényeges kérdés, hogy az egyes országrészek, vagy nagyrégiók milyen arányban részesednek a peregrinációból. A táblázatban a Felvidék alatt a Duna vonalától északra eső megyéket értjük, nem ideszámítva Komárom és Esztergom áthúzódó területeit, valamint az ország északkeleti részén található megyéket, beleértve Nógrád és Zemplén megye egészét, viszont nem ideértve Borsod megyét. Kárpátalja négy megyéjét is ide számítjuk. Külön egység Erdély és a 19. századi Partium területe. Az erdélyi hallgatókhoz azokat is hozzászámoltuk, akiknek születési helye közelebről nincs megjelölve, csupán annyi, hogy Erdélyből származnak. Az Alföldet a Duna vonalától és a Felvidéktől Erdély határáig számoljuk, beleértve a Bácskát és a Bánátot is. Önálló régió a Dunántúl, Komárom és Esztergom megyék egész területével, de Pest megye dunántúli részei nélkül. A későbbi fővárost, Pest, Buda és Óbuda területével egy régiónak tekintettük.

6. táblázat: A Bécsben tanuló magyarországi és erdélyi diákok nagyrégiók szerinti tagolódása, 1849-1867 (beiratkozás, százalék)

1.	Felvidék és Kárpátalja	1883	29,18
2.	Alföld és Bácska - Bánát	1477	22,88
3.	Dunántúl	1160	17,97
4.	Erdély és Partium	1100	17,04
5.	Pest, Buda, Óbuda	505	7,82
6.	Nem meghatározható	328	5,08
	Összesen	6453	100,00

A nagyrégiók közül az első helyen most is, mint 1848 előtt a Felvidék és Kárpátalja áll, bár részesedése az egyetemjárásból négy százalékkal csökkent, ez is a peregrináció országos terjedésének egyik jele. Kárpátalja ezen belül nagyon jelentéktelen, részesedése alig haladja meg az egy százalékot. A második helyen az alföldi nagyrégiót találjuk, amely 1848 előtt még harmadik volt. A fejlődés jelei talán itt mutatkoznak meg leginkább a már említett körzetekben. Az országrészen belül kiemelt jelentősége van a Bácskának és a Bánátnak, mert a nagyrégió hallgatóinak majdnem fele onnan származik. A harmadik helyen található Dunántúl részesedése a peregrinációból csaknem hat százalékkal csökkent az 1848 előtti korszakhoz képest, de itt nem a dunántúliak tanulási kedve lett kisebb, hanem más országrészekben nagyobb mértékben erősödött. Erdély a korábbi korszakhoz hasonlóan

negyedik az országrészek között, de részesedését csaknem öt százalékkal növelte, jelezve, hogy a korábbinál nagyobb részt követel magának a monarchián belüli egyetemjárásban. Erdély egyébként a korabeli németországi peregrinációban első helyen állt a szász teológusok magas száma következtében. Végezetül a későbbi főváros csak ötödik a nagyrégiók között, ami megfelel korábbi helyezésének, de érdekes, hogy korszakunkban közel két százalékot veszített 1848 előtti részese-déséből. Látható, hogy Pest-Buda fejlődése az abszolutizmus korában egy kissé veszít reformkori lendületéből és az igazi áttörés a következő korszakra marad.

A városok részesedése a bécsi peregrinációban

A külföldi egyetemjárás iránt kezdettől fogva a városi lakosság mutatott különös érdeklődést. A nagyobb városok jobb iskolái, az évszázados kulturális és művelődési hagyományok és a városokban élő egykori honoratior réteg mind, mind ezt a tendenciát erősítette. Már 1848 előtt az első 20 településről érkezett a Habsburg birodalom egyetemeire a diákok 38 százaléka, az első 50 településről pedig 52 százaléka, azaz több, mint fele. Vizsgált korszakunkban ezek az adatok nagymértékben változtak, részben a peregrináció kiszélesedése miatt, részben a városok közötti belső átrendeződés következtében. 1849 és 1867 között az első 20 városból a hallgatók 31 százaléka érkezett, vagyis a kiemelt városok túlsúlya csökkenni kezdett. Ezt erősíti meg az is, hogy az első 50 településről már csak a diákok 45 százaléka származott, tehát itt a csökkenés még feltűnőbb.

A külföldi egyetemekre diákokat küldő városok listája korszakunkban is hasonló ahhoz, ami a 19. század első felében tapasztalható volt. Az első ötven település névsora nagyon hasonlít egymásra 1848 előtt és után. Mindössze 9 új város nevét találjuk az abszolutizmus kori listán. E városok a következők a hallgatói létszámok csökkenő sorrendjében: Nagybecskerek, Baja, Marosvásárhely, Versec, Kecskemét, Ungvár, Zombor, Trencsén, Liptószentmiklós. Ezzel egy időben azonban a városok sorrendje nagymértékben átalakult és ez jól mutatja a korszakunkban bekövetkező változásokat. Az 1848 előtti első ötven város sorából most kimaradt: Holics, Szokolca, Bazin, Tata, Nagymarton, Körmöcbánya, Magyaróvár, Szenice, Nagybánya.

Ha a városok listáját vizsgáljuk, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy a névsor nagyjából a már említett országrészek sorrendjéhez hasonlít. A Felvidékről 16, az Alföldről (Bácska – Bánáttal együtt) 13, a Dunántúlról 12 és Erdélyből 8 város található az első ötven település között. A változások igazán akkor látszanak, ha a helyezéseket is megvizsgáljuk. Egyértelmű tendenciaként látszik, hogy folytatódik az a fordulat, amely az 1840-es évek elején következett be Bécsben. Egyre nagyobb jelentősége lett a gyakorlatban hasznosítható, pl. mérnöki és orvosi tudományoknak, így ezeken a szakokon hatalmas mértékben megnőtt az ország legkülönbözőbb részeiből érkező magyarországi diákok száma. Ezzel egy időben csökkenni kezdett egykor fontos városok, kulturális központok jelentősége,

főleg olyanoké, amelyek kimaradtak a meginduló gazdasági, ipari és infrastrukturális fejlődésből.

Az elmaradásra számos példa adódik. Nagyszombat korábbi nyolcadik helyéről a huszonharmadikra, Kismarton a hetedikről a huszonnegyedikre, Veszprém a huszonkettedikről a negyvenharmadikra esett vissza. Ugyanígy jóval hátrább került Lőcse, Kőszeg és Nagykanizsa is. Tendenciájában azt mondhatjuk, hogy a nyugati határszél és a Felvidék számos kisebb és közepes városa visszaesést mutat, miközben az Alföld és különösen a Bácska és a Bánát fontos települési előretörtek a külföldi egyetemjárásban. Az egyik legfeltűnőbb változás például, hogy Szeged korábbi harmincegyedik helyéről korszakunkban már hetedik, Nagyvárad pedig a huszonötödik helyről a kilencedikre ugrott előre. Jelentős fejlődést mutat Miskolc és Pécs is. A kicsiny Vágújhely is nagyot lépett előre, aminek oka a település nagy számú zsidó közösségének aktivitása a peregrinációban. A listára felkerült új települések legtöbbször az Alföldről, vagy a Délvidékről kerültek ki. Nagybecskerek például mindjárt a 15. helyre került, de ott van a listán újként Kecskemét, Baja, Versec és Zombor is. Az Alföldnek tehát inkább déli részei mutatnak fejlődést a 13 városból 10 ehhez a régióhoz köthető. Erdélyből Brassó, Nagyszében és Kolozsvár, mint korábban is, az első 10 város között található, ami jelentőségüknek és kulturális hagyományaiknak megfelelő. Hozzájuk zárkózott fel, korábbi helyezésükön javítva három száz város Segesvár, Medgyes és Beszterce, valamint Marosvásárhely és Gyulafehérvár.

A hallgatóság nemzetiségi összetétele

A külföldi egyetemjárás vizsgálatának egyik legnehezebb és legvitathatóbb kérdése térségünkben a peregrinusok nemzetiségi összetételének meghatározása. Közép-, és Kelet-Európa számos országában folynak egyetemjárás kutatások és sokan etnikai alapon próbálják a peregrinusokat meghatározni és így az adott népcsoport értelmiségének kialakulás-történetéhez adatokat találni. A források az etnikai hovatartozásról egészen korszakunkig igen keveset mondanak, vagyis minden nemzetiségi csoportosítás csupán valószínűsíthető feltételezés, de nem tényeken alapuló meghatározás. A bécsi egyetemen csak korszakunk legvégén, 1866-tól kezdve találunk olyan forrásokat, amely az anyanyelv rovatát is tartalmazza, de ez a rovat sincs mindig kitöltve. Ezenkívül a vizsgált időszakban számos esetben van utalás a nemzetiségre, de hangsúlyoznunk kell a most következő elemzés nem csupán ezen kis százalékban meglévő, eredeti adatokra épül.

Jelen tanulmányunkban sem kívántuk megkerülni e fontos kérdésre adandó választ, ezért megkíséreltük másodlagos adatok alapján meghatározni utólagosan a beiratkozó hallgatók nemzetiségi összetételét. Ezt bizonyos etnikai csoportok esetében meglehetősen nagy pontossággal lehet megtenni. A származási hely és az iskolázás, valamint a vallási adatok alapján jól elkülöníthetőek az erdélyi szászok, az erdélyi és bánáti románok és a délvidéki szerbek is. A bácskai, bánáti, valamint a Tolna és Baranya megyei németeket az egyszerűség kedvéért

sváb elnevezéssel soroltuk egy csoportba. Ugyancsak földrajzi alapon a Szepes és Sáros megyei németeket összevontan, nem pontos elnevezéssel cipszereknek neveztük. A legnehezebb helyzetben éppen a magyarok, az ország többi részében élő németiség és a szlovákok esetében voltunk. E három nemzetiség jelentős része a földrajzi és vallási adatok alapján jól meghatározható, azonban a hallgatók közel egyharmadánál szinte lehetetlen a nemzetiségi hovatartozást meghatározni. Ebbe a csoportba tartozik a gyors asszimiláció felé haladó hazai zsidóság, a régióként eltérő mértékben asszimilálódó németek, akik nemzetiségüket maguk is változtatva határozzák meg. A felvidéki területek esetében például nem ritka, hogy az onnan Bécsbe került zsidó hallgatók egy része magát magyarként, más része németként határozza meg, de többen szlávnak is nevezik magukat, sőt szemeszterenként másként adják meg hovatartozásukat. A fentiek alapján még egyszer hangsúlyozzuk, hogy a most következő számok és táblázatok becslések, amelyek a források elemzésével készültek, de nem tekintendők véglegesnek és az egyes életutak elemzésével nyilván változhatnak. Több, mint hatezer beiratkozó esetében ilyen elemzések végzését nem is tekinthettük feladatunknak.

A nemzetiségi összetételt vizsgálva szembeűnő, hogy 26 százalék esetében nem voltunk képesek valószínűsíteni az etnikai hovatartozást. Ez viszonylag magas szám, mivel 1848 előtt a Habsburg birodalom egyetemei esetében ez a csoport csak 21 százalékot tett ki, a 19. századi német egyetemjárásban pedig csupán 15 százalékot. A nagy számarány részben annak tudható be, hogy számításainkban igyekeztünk nagyon óvatosak lenni, részben viszont a zsidó hallgatóság magas számából is következik, hiszen a nemzetiségi hovatartozást éppen az ő esetükben a legnehezebb meghatározni. Ez a 26 százaléknyi hallgató bizonyosan a magyar, a német és a szlovák nemzetiség között oszlik meg, de a belső arányokat gyakorlatilag lehetetlen megmondani. Korszakunkban valószínűleg többségük német, de sok lehet köztük a magyar hallgató is és kevesebb a szlovák.

A nagy valószínűséggel magyar hallgatók a bécsi peregrinusok 28,2 százalékát teszik ki. Ez hat százalékkal több, mint amit 1848 előtt feltételezünk, tehát növekedett a magyarság aránya Bécsben. Németországban a magyarok aránya ennél jóval magasabb és az abszolutizmus korában ott is enyhe növekedés tapasztalható, tehát általános tendenciáról van szó. Ennek okát a hazai felsőoktatás stagnálásával, az ötvenes években a német tannyelv bevezetésével magyarázhatjuk, hiszen ha már németül kellett a felsőfokú tanulmányokat folytatni, akkor célszerűnek látszott azt a birodalom legjobb egyetemein végezni. A magyar hallgatók szinte egyenlő arányban orvosi, mérnöki és jogi tanulmányokat folytattak Bécsben (370), és ezt közelítette a katolikus és protestáns magyar teológusok együttes száma is (280).

A szűkebben vett magyarországi németek, akikhez a nyugati határszélen, Pest és Buda környékén, a Felvidék középső és nyugati területein élő németiség tartozott elsősorban a diákok 17,8 százalékát alkották. Az ő arányuk folyamatosan csökkent a 19. századi birodalmon belüli peregrinációban, de talán helyesebb az a

meghatározás, hogy abszolút számuk nem csökkent ugyan, de más nemzetiségek növelték részvételüket a peregrinációban. E németek is jelen voltak valamennyi szakon, de többségüket az orvosok, gyógyszerészek (250) és mérnökök (230) között találjuk, harmadik helyen a jogászok állnak (178).

7. táblázat: A magyarországi és erdélyi hallgatók valószínűsíthető nemzetiség szerinti tagolódása Bécsben, 1849–1867 (százalék)

1.	magyar	1820	28,2
2.	nem meghatározható	1679	26,0
3.	magyarországi német	1151	17,8
4.	erdélyi szász	595	9,2
5.	szlovák	337	5,2
6.	magyarországi sváb	287	4,5
7.	román	205	3,2
8.	szerb	185	2,8
9.	cipszer	145	2,2
10.	ruszin	20	0,3
11.	horvát	11	0,2
12.	cseh	4	0,06
13.	olasz	4	0,06
14.	örmény	4	0,06
15.	bolgár	3	0,04
16.	görög	1	0,01
17.	szlovén	1	0,01
18.	lengyel	1	0,01
	Összesen	6453	100

Az erdélyi szászok jelenléte Bécsben viszonylag alacsony, 9,2 százalék. Képviselötük viszonylag stabilnak mondható, korábban arányaiban kevesebb diákot küldtek a császárvárosba. A szászok természetes peregrinációs iránya Németország volt, ahol képviselötük az itteninek csaknem háromszorosa. A szászok közül Bécsben legtöbben gyógyszerészek (116), protestáns teológusok (114), a többi nagyobb szakon mindössze 40–70 hallgatójuk tanult.

A szlovákok képviselöte korszakunkban 5,2 százalék. A korábban már említették szerint ez a szám növekedhet még, de úgy látszik, hogy a szlovák jelenlét csökkent Bécsben 1848 előtthöz képest. Hasonló tendencia egyébként a németországi peregrinációban is megfigyelhető volt, magyarázata az 1918-ig terjedő teljes adattár elkészítése után lehet visszatérni. A szlovák hallgatók legnagyobb csoportja katolikus, vagy protestáns teológus volt (140). Rajtuk kívül 24–40 között mozgott az orvos, mérnök, jogász és bölcsész-hallgatók száma.

A délvideki és baranyai, valamint tolnai svábok 4,5 százalékát tették ki a bécsi peregrinusoknak. Ez nagyjából megfelel 1848 előtti arányuknak, sőt némi növekedés tapasztalható. A svábok is nagyjából arányosan elosztva jelen voltak valamennyi fakultáson és szakon 20 és 50 fő közötti létszámmal, a legtöbben közülük mérnöki pályára készültek (57).

Figyelemre méltó változás a románság részarányának növekedése a bécsi peregrinációban. Míg 1848 előtt egy százalékot tesznek ki a Habsburg birodalom egyetemeire járó hazai hallgatók körében, korszakunkban részvételük már 3,2 százalék. Pontosításokkal kis mértékben még ez a szám is növekedhetne, de megállapítható, hogy az erdélyi és bánáti románság jól használta ki a magyar szabadságharc leverése után megnyíló lehetőségeit és megkezdte felzárkózását a felsőfokú iskolázásban. A román hallgatók közül legtöbben jogászok (66), sokan görög-katolikus teológusok (53), más szakokon jelenlétük alacsonyabb.

A szerb hallgatók esetében is elmondható, hogy növelték részvételüket a bécsi peregrinációban. 1848 előtti egy, másfél százalékos jelenlétük 2,8 százalékra emelkedett. Ebben nem is annyira a 10 évig fennálló önálló szerb birodalmi tartomány léte játszott nagy szerepet, hanem a szerb nemzetiség modern értelmiségének gyors megerősödése. A szerb diákok között is legtöbben jogászok (63), negyven felett van az orvosok száma és 25 szerb mérnök-hallgató is tanult a bécsi politechnikumban.

A felvidéki cipszerek jelenléte 1848 előtthöz képest kicsit csökkent, de lényegében nem változott, képviselőik valamivel több, mint 2 százalék. E nagy iskolázási hagyománnyal rendelkező népcsoport fiait részben Németországba, részben Bécsbe küldte, gyakran több egyetemen is megfordultak. A cipszerek esetében Bécsben egyik szak iránt sem mutatkozik kiemelt érdeklődés.

Megemlíthető, hogy a húsz ruszin (kárpatukrán) hallgató többsége (17) görög-katolikus teológus. Rajtuk kívül még nyolc nemzetiség néhány magyarországi képviselőjével találkozhatunk a peregrinusok között.

Az összesített arányok vizsgálatánál megállapíthatjuk, hogy német etnikumhoz tartozók (németek, szászok, svábok, cipszerek) együttesen a legnagyobb nemzetiséget alkották a korszak bécsi egyetemjárásában. Ők alkotják a hallgatóság közel 34 százalékát, de részarányuk erősen csökkent az 1848 előtti időszakhoz képest, amikor meghaladta a 43 százalékot. Az újkori magyarországi egyetemjárásban korszakunk adata az inkább jellemző, mivel a teljes 19. századi németországi peregrinációban a németek részvétele 33 százalékos. A bécsi egyetemjárásban a második legnagyobb nemzetiség a magyar, korszakunkban öt százalékkal elmaradva a némettől. A szlovákok stabilizálták, a románok és szerbek pedig növelték a vizsgált korszakban részvételüket a külföldi egyetemjárásban.

A kutatás tervezett további lépései

A továbbiakban részben a 19. századi és 20. század eleji közép-európai peregrináció még hiányzó adattárait szándékozunk összeállítani, részben pedig a Mohácstól a francia forradalomig terjedő időszak további, sokféle földrajzi irányba mutató külföldi egyetemjárását mutatjuk be.

Végző célunk a magyar művelődéstörténet szempontjából oly nagy fontosságú külföldi magyar egyetemjárás teljes, 1526 és 1919 közötti adattárát nyomtatott és számítógépes formában egyaránt, a hazai és külföldi kutatók rendelkezésére bo-

csátani. Ezen adatbázis nagysága számításaink szerint meg fogja közelíteni a 100 ezer beiratkozást, amelyből mintegy 80 ezer már számítógépen rögzítve van.

E sorozattal párhuzamosan kellene újra összegyűjteni és korszerű adattárban közzétenni a középkori magyar egyetemjárás fellelhető és részben már kiadott adatait. A „Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban” című adattár sorozat eddigi 13 kötetében az alábbi korszakok és területek egyetemjárásának adatai kerültek feltárássra és kiadásra:

1. Szögi László : Magyarországi diákok a Habsburg birodalom egyetemein 1789–1849 (új, bővített kiadás előkészületben): 26 intézmény, kb. 10 000 beiratkozás.
2. Kiss József Mihály : Magyarországi diákok a Bécsi Egyetemen 1715–1789 (új, bővített kiadása a megjelent 13. kötetben): 2 intézmény, 1951 beiratkozás.
3. Szögi László : Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919 (új kiadásában csak a svájciak lesznek benne kiegészítésekkel): 15 intézmény, 2065 beiratkozás.
4. Mészáros Andor : Magyarországi diákok a prágai egyetemeken 1850–1918: 9 intézmény, 1398 beiratkozás.
5. Szögi László : Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919: 57 intézmény, 14546 beiratkozás.
6. Hegyi Ádám: Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1798): 5 intézmény, 753 beiratkozás.
7. Szögi László – Kiss József Mihály : Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867: 8 intézmény, 6453 beiratkozás.
8. Fazekas István : Magyarországi diákok a bécsi Pazmaneumban 1624–1918 (1951): 1 intézmény, 4358 beiratkozás.
9. Szögi László : Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon 1526–1789: 18 intézmény, 1704 beiratkozás.
10. Patyi Gábor: Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1890–1918: 8 intézmény, 6247 beiratkozás.
11. Tar Attila : Magyarországi diákok német egyetemeken és akadémiákon 1694–1788: 31 intézmény, 3944 beiratkozás.
12. Varga Júlia : Magyarországi diákok a Habsburg birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin 1560–1789: 9 intézmény, 4504 beiratkozás.
13. Kissné Bognár Krisztina : Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789: 5 intézmény, 7646 beiratkozás.

SZÖGI LÁSZLÓ